

Један потомак Црнојевића

Када је династија Црнојевића напустила Црну Гору, њени чланови су се расули на разне стране. Неки су добили поседе у Малој Азији, неки су примили и ислам, неки су дошли у Италију. И неки Црногорци, нарочито из приморских крајева, пошли су за њима. Почетком XVI века има их у Дубровнику, Млецима, Бриндизију и другим јадранским градовима. Током XVI века у Дубровник су повремено долазили поједини Црногорци, а и дубровачка влада је одржавала везе са истакнутијим црногорским личностима¹. У Дубровачком архиву има доста података о Црногорцима XVI века²; те има вести и о једном веома занимљивом потомку Црнојевића, Михаилу. Он је у другој половини XVI века играо извесну улогу у дипломатском животу Европе, особито у вези са Аустријом, Млецима и Турском. Изгледа да је Михаило Црнојевић потицао од венецијанске гране ове породице.

1561—3 он је три године био у Цариграду као „велики тумач“ млетачког амбасадора-баила на Порти. Пре тога је низ година боравио на Леванту. Овај је положај био изванредно важан и одговоран. Баили су увек имали више драгомана (Бернардо је имао шесторицу) који су обављали различите функције. Велики драгоман је морао непрестано да буде у контакту са турским властима, нарочито са великим везиром или његовим замеником, да тачно прати и зна све догађаје на двору и да увек води текуће послове свога баила. Он је стално био присутан на диванима, био одлично упознат са дворским интригама, султановим немарама, жељама и акцијама паша и везира; знао је тада главне дипломатске језике султанова двора — турски, словенски и италијански. Као ванредно способан тумач и дипломата он је сам обављао низ послова у име баилово. Андреа Дандоло у свом извештају млетачком сенату од 1562 г. хвали га као веома вештог и окретног и препоручује га влади. Секретар Маркантонио Донини износи како је Црнојевић са неким

¹) Тако је на пример одржавала кореспонденцију са санџак-бегом Црнојевићем из Херцеговог. Дубровачки држ. архив, Lettere di Levante 20,83.

²) Интересантно је да се једно утврђење на отоку Колочепу звало Turris Montenegro.

Персијанцем говорио о турским принчевима и дознао веома важних вести. У име баила Михаило је једном приликом свечано поздравио наследника Сулејмана II, принца Селима и поднео му дарове. Интересантан је један извештај Црнојевићев: он се састао са везиром Ферхатом, словенског порекла и предао му дар од скупоцених белих свећа. Везир је захвалио, али је одмах питао чему служе ови њему непознати предмети.

Црнојевић је ступио у везу са аустриским претставницима на Порти. Још 7 априла 1556 г. он је из Смирне упутио писмо краљу Фердинанду I. Потписао се са „Михаило Црнојевић од Македоније“. Македонија је у то доба била веома популарни географски појам на Балкану и употребљавао се за врло широке области, а био је и славан због античких успомена. Наше народне песме се у ово доба њиме врло радо служе.³ У Цариграду је Михаило дошао у ближе односе са аустриским послаником.

Аустрија се у ово доба све успешније одупирала турској офанзиви на запад. На Порти је организовала сталну дипломатску службу. Посланик Бузбек, одличан посматрач и путописац, био је још песимиста у погледу европске и аустриске борбе против Турака.⁴ Други су били самосвеснији и гледали су да достојанственије наступају. Морали су и придобијати људе упознате са турским приликама.

Црнојевић, тумач и дипломата, окретан у пословима на Порти, почео је да сарађује са аустриским претставницима, а ови су га радо примили. Вести о догађајима на Порти, које је он лако добијао и сазнавао, саопштавао је царевом резиденту. Михаилов син писао је касније да је његов отац „увек радио са врло поверљивим стварима и уз животну опасност обавештавао царског посланика о раду султанову“, општег непријатеља хришћанског.

За време свога боравка у Цариграду Црнојевић се бавио и откупом и ослобађањем робља, које су Турци доводили са свих страна. То се сматрало за племениту и моралну обавезу свакога ко би то могао чинити. Бузбек је искупио силне сужње, дајући им паре које је сам узимао од каматника; када му нико није враћао новац, а зајмодавци затражише своје паре, јадао се он: „ја сам се везао ланцима којих сам њих ослободио“. Црнојевић је много искупљивао заробљенике, нарочито морнаре и трговце.

³) При крају XV и у XVI веку називају се Македонијом „Стара Србија, Зета, Албанија, Бугарска, Босна и Херцеговина“. Ј. Цвијић, Географски положај и опште географске особине Македоније и Старе Србије, Српски књиж. гласник 1904, 211.

⁴) Он каже: „Турска је надмоћна и цватућа држава, јер у њој владају само најбољи људи, без обзира на род и порекло, и свако гледа да нешто добро учини и да се истакне, док у хришћанству владају отмени глупаци. Они су навикли да побеђују а ми да смо побеђивани: (Illis vincere, nobis vinci solitum est)“.

Давање аустриским претставницима вести о турским пословима било је несумњиво врло корисно за аустриски отпор против Турака. Али је то могло да компромитује Млечане у очима Порте. 23 јануара 1563 јавио је баило своме сенату и већу десеторице да је утврдио да Црнојевић несумњиво сарађује са аустриским послаником и да му даје вести о Турцима. У Млечима је спроведена истрага. Веће десеторице је 22 марта донело одлуку да Михаило више не може служити као дипломата. Баило је добио налог да га позове преда се и отпусти, а везиру да саопшти како је тумач престао да ради за Млетке. Даља истрага подозривих сенатора створи у Млечима убеђење да се ради о веома важној ствари. Племић Алвизе Долфин, који је примао кореспонденцију Црнојевићеву, ухапшен је и бачен у тамницу. Настала је хајка на оне који су имали веза са Михаилом. Баило је мотрио не носи ли курир уз службену пошту и писма приватних лица, и био спреман, ако их пронађе, да их одмах заплени и пошаље у Венецију.

Баило је добио налог да преко турског субаше у Цариграду Црнојевића ухапси, стави му окове на руке и ноге и затвори у своме стану, изољујући га од сваког додира са светом; потом би ствар доставио везиру. Ако ово не би успело, баило је имао поћи везиру да од њега затражи нека омогући хапшење; ако би везир питао за кривицу оптуженога, баило би рекао да је „неверник“. У случају да везир одбије ствар, баило би му понудио прво хиљаду цекина, па онда чак и две хиљаде златника. Чим би Црнојевић окован пао у шаке млетачког претставника, одмах би га први слободан брод повео за Млетке, а ако не би било брода спремног за полазак, дала би се неком капетану велика премија да одмах отплови.

Ако све то не би вредело, баило је имао да позове драгомана и да му да отказ. У новој одлуци сената стајала је, одмах иза тога, заповест да се Црнојевић свакако отрује, „тихо без скандала“.⁵

Црнојевић је имао веза са Турцима и добро је стајао са неким пашама словенског порекла. Можда су му помогли и неки његови ужи земљаци, од којих је један био паша. Он се спасао млетачког отрова, окова и суда. Боравио је у Цариграду са породицом. Млетачке власти су страховале од његових акција. У инструкцији баилу од 28 јула 1563 каже се да Михаило мора напустити Цариград, јер иначе може силно нашкодити интере-

⁵) Црнојевић није био једини против кога су Млечани спремали атентат. Међу људима на које су Млечани спремали нападе налазили су се и француски краљеви Шарл VIII и Луј XII, султани Мехмед II и Селим II, немачки цар Максимилијан I. 1550-1574 г. било је сем против Црнојевића још 10 припреманих атентата и политичких убистава.

сима Млетачке Републике. Кореспонденција баила и сената о овом послу водила се шифрованим писмима.

Крајем 1563 г. Црнојевић је напустио Цариград. Његов син каже да је морао бежати од турског прогона. Свакако су Турци нешто дознали. Али биће ипак да је пошао да се стави у аустриску службу, у коју је позиван.⁶ Преко Рима стиже на царски двор у Беч. Овде уђе у послове аустриске источне дипломатије. Способан дипломата, упознат са свим догађајима и са приликама на Порти, он је одмах добио важну мисију. 30 децембра 1563 Млетачко веће десеторице писало је својим амбасадорима нека се у највећој тајности информишу о Црнојевићу: да ли ће поћи за Цариград и којим ће путем ићи.

Већ 1564 године имао је прилике да се истакне у Цариграду.

Чим је те године умро цар Фердинанд I, велики везир Алипаша изјави царском резиденту у Цариграду Албрехту Вису нека се одмах пошаље дар-данак султану и продужи уговор о миру. Чауш Бали честитао је престо цару и питао хоће ли мир или рат. У исто време напао је из Ердеља турски валаз, Запољин син, на град Сатмар, који је спадао под цара Максимилијана II. На то из Беча пође Михаило Црнојевић као царев посланик на Порту. Стигне у Комарно, последњу аустриску тврђаву према турској граници. Овде прими поруку Арслан-паше будимског: Хасан-бег острогонски неће га пропустити преко границе ако не понесе данак. У Беч Арслан пошаље чауша Хедајета да објави како ће се свако посланство, ако дође без данка, празних руку вратити (тј. без ратификације мировног уговора). Већ је требало султану положити два данка и дарове за везире, укупно 90 000 дуката. Чауши Хедајет и Бали онда добију обећање да ће се тражена сума исплатити султану.

22 децембра 1564 стигли су у Цариград цареви посланици на челу са Михаилом Црнојевићем. 4 фебруара на свечаном дивану Михаило је у име цара Максимилијана II исплатио везиру аустриски данак и дарове. Затражи обнову мира. Али Porta му постави један неугодан територијални захтев, који он одби. Заједно са чаушем Хедајетом пође натраг у Беч. Стигну у Чорлу у Тракији. Овде их престигну два чауша из Цариграда: будимски паша је био јавио да су аустриске трупе извршиле концентрацију и освојиле Токај. Михаило је саслушао бесне чауше, који су окривљавали цара за дволичност и прекршај мира, па

⁶) Сувремени писац Иштванфи каже да је Михаило код Млечана пао у сумњу да је неверан и да је зато отишао. Nicolaus Isthvanfi, *Historiarum de rebus ungaricis libri XXXIV*, Coloniae Agripinae 1622, 446.

⁷) После аустриске фебруарске офанзиве против Ердеља узеле су цареве трупе Токај и Серенц. A. Huber, *Geschichte Osterreichs*, t. IV, Gotha 1892, 251.

продужи пут. У Бечу Хедајет преда султанову потврду мира и изнесе жалбу на аустро-ердељски рат и узеше Токаја.

Зато је Михаило одмах послан поново у Цариград. Прву мисију је повољно завршио, али је одмах опет требало преговарати о миру. Преко Београда он 27 јуна 1565 године приспе у Цариград. Сутрадан умре велики везир, Босанац Али и на чело државе дође Мехмед-паша Соколовић. Мехмед је оштро иступио против Црнојевића: затражи да се одмах донесе следећи данак, а Токај сместа евакуише. Црнојевић добија врло неповољан одговор о миру и напусти диван.

У том тренутку на Порту стигну весници из Ердеља: све је пропало ако султан одмах не пошаље помоћ против Аустријанаца. Михаило одмах буде ухапшен. У мају је онда почела турска офанзива. Темишварски паша и Ердељци освоје Сатмар и Ердед, а Мустафа Соколовић на Уни заузео Крупу и Нови и провали у Хрватску.⁹ Када се завршила успешна турска противофанзива, Соколовић позове Црнојевића на диван. Преда му султаново писмо са захтевима. Сутрадан Црнојевић напусти Цариград (8 августа) и 22 августа дође у Беч.

Идуће године дошло је до рата између Турске и Аустрије. Сам Сулејман II водио је турску армију. Жена Црнојевићева, Јованка, побегла је баш тада из Цариграда и успут видела ордију и султана, који ће под Сигетом наћи смрт.⁹

У ово доба почиње међу народима на Балкану извесно врење. Све тежи положај поробљених маса на Балкану покретао их је против Турака, а међународни догађаји давали су и извесне наде у помоћ са стране.¹⁰ Црнојевић ће се умешати у ове ствари.

Од 1532 до 1540 г. водиле су европске силе извесну акцију. Адмирал Дорија је 1532 г. заузео Корон на Пелопонезу и спремао интезиван рат против Турака. У децембру те године јавили су Дубровчани Турцима да се у Калабрији налази десет галија да пребаце трупе против Турака у Херцеговину. Зато су санкци мобилисали трупе за одбрану.¹¹ Четири бега логоровала су код Херцегновог, а Дубровчани су наоружавали Стон, Слано и Конавле. 1538 год. растерали су Турци хришћанску флоту код Превезе и тиме успоставили три деценије своје поморске превласти на Средоземном Мору. Узалуд су Шпанци освојили Хер-

⁹) J. v. Hammer, Geschichte des Osmanischen Reiches, ed. II, t. V, Pesth 1834, 310.

⁹) Удовица Црнојевићева писаће касније овако о дипломатској мисији свога мужа: Цар га је био послао да склопи мир са султаном, те он дође у турски логор у Угарској и успе да одврати Турке од похода — на Беч.

¹⁰) Чињеница о устанцима у XVI веку истиче се и у савременој турској историографији. Прилози за оријенталну филологију... I, 1950, 189.

¹¹) Lettere di Levante 20,167.

цегнови: са копна трупе из Ћустендила, Вучитрна, Зворника и Херцеговине,¹² а са мора Хајредин Барбароса са флотом, принудили су град на предају. 1545—50 г. владао је мир у базену Средоземног Мора. У фебруару 1551 г. пошао је један турски претставник, Дубровчанин, у Аугсбург да од цара затражи нека напусти луку Африка — почињао је нови сукоб на мору, са успесима за Порту али и са поразом на Малти. Док се Шпанија колебала између борбе против Турака и угушивања холандске револуције, на Балкану је почело врење и без евентуалне помоћи са стране. 1571 г. дошло је до великог турског пораза код Лепанта.¹³

1566—7 дошло је до устанка око Валоне.¹⁴ У септембру 1566 г. турска флота се појавила у албанским водама да казни устанике. После победе код Лепанта, „најлепшег дана столећа“ (Сервантес) Млечани су помагали и изазивали покрете против Турака. У јужној Албанији и Кимерији посели су нека утврђења и врбовали становништво против Турака, напали су Драч и Валону. Поход на Херцегнови није имао успеха.¹⁵ Љеш су заузеле млетачке галије уз помоћ локалног побуњеног становништва.¹⁶ Немирне Миридите у Дукађину попалио је санџак Касим-бег због устанка.¹⁷ У Црногорско-албанском приморју дошло је до покрета који су тражили помоћ од Млечана. Из долине Дрима и од Марковића побунило се неких стотину села.¹⁸ Две галије млетачке продрале су уз Бојану уз помоћ устаника.¹⁹ 1570 г. дошло је и до покрета Црногораца. У исто време су провидури Бара и Улциња уговорили са становништвом залеђа да се подигне против Турака са 6000 људи, али га оставе скоро без икакве помоћи.²⁰ Сви ови покрети остали су без резултата, па су чак Турци постигли територијална освајања на овом приморју.

¹²) Let. di Lev. 22,61'.

¹³) У овој бици учествовало је пет далматинских галија (са Цреса, Крка, Раба, Хвара, из Шибеника, Трогира и Котора). Л. Војновић, Далмација у поморском боју код Лепанта 7-X-1571, Народна Старина 11, 310.

¹⁴) F. Braudel, La Méditerranée et le Monde méditerranéen à l' époque de Philippe II, Paris 1949, 877.

¹⁵) Joannes Leunclavius, Annales sultanorum othmanidarum, Francoforti 1598, 127.

¹⁶) Када су га после Турци добили натраг, евакуисан је велики део грађанства на млетачку територију. A. Theiner, Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia, t. II, Загреб, 1875, 61. Остале су Турци осудили или да се потурче или да плате огромне намете. Jacopo Soranzo, Diario del viaggio da Venezia a Constantinopoli 1575, Venezia 1856, 35.

¹⁷) П. Матковић, Путовања по Балканском полутоку XVI века, Рад Југослав. Академије 124, 29.

¹⁸) Histoire générale des Turcs, contenant l' histoire de Chalcondyle, traduite par Blaise de Vigenaire... (са додацима и наставцима) tome I, Paris 1662, 698.

¹⁹) Paolo Paruta, Historia Venetiana, p. II, Venezia 1703, 105.

²⁰) Ј. Радонић, Дубровачка акта и повеље II-2, Београд 1938, 277-8.

1568 г. дошло је до устанка на Пелопонезу. Покрет је идуће године угушен па су Турци саградили тврђаву против даљих покушаја. 1570—1 поново се очекивао покрет.

У Моријову у Македонији дошло је до устаничке акције 1564 године.²¹

1566 г. дошло је у северној Србији до већих хајдучких акција. Хајдуци су турске комуникације и паланке угрожавали од почетка XVI века. Један француски путник, који је прошао нашим областима 1528 године пише: „Овде је земља потпуно сигурна и безбедна и нема разбојника и хајдука, јер их султан не трпи“. Али исте те године, у трговачким актима једног дубровачког трговца који је живео у Смедереву стоји: на повратку из Смедерева отели су хајдуци њему и његовим друговима робе за преко педесет хиљада аспри.“ Сви страни путници бележе хајдуке по нашим земљама. 1566 год. ишла је турска армија на Сигет, под командом султана Сулејмана II. Један страни извештач, који је ишао са војском, пише: „За време нашега марша од Софије до Ниша и ка Београду непрестано су хајдуци нападали војску. Велики господар је издао најстрожије наређење да се нападачи похватају. Јаничарски ага и његове јасације непрестано су стражарили. Они и поименично санцак Орен-бег ухватили су много хајдука у њиховим склоништима. На скоро сваком конаку вршена су погубљења. Зато је Орен-бег постао чаушбаша, а четири јаничара постали су спахије са по 13 аспри дневне плате“. У самој војсци владала је крајња недисциплинованост.“ Тако је огромна султанова армија кроз северну Србију

²¹) О томе извори, студије и популарне обраде: А. Рефик (Истамбул 1933), П. Мијатов (Софија 1938), Вој. Радовановић (Београд 1948), Љубен Лапе (Скопље 1948. Приказ у Хист. зборнику, II, 1949, 392), Димче Мире (Скопје 1951).

²²) Поводом тога случаја писали су Дубровчани субаши Требиња, који стварно обећа да ће казнити нападаче. Посланик Миха Бучинцић послан је санцак-бегу херцеговачком. Он изјави Турчину: „Наши трговци су и раније често пљачкани, нападани и пресецани су им друмови, а сада чим је бег напустио област, хајдуци и „зли људи“ опет су напали наше трговце“. 1531 г. у околини Сјенице нападнут је Никола Дабишиновић, помоћник трговачке компаније Ђурђевић из Софије. Хајдуци су му отели 16 великих комада сукна, 12.000 аспри, свилених пасова, слаткиша и друге робе. Посланик Марин Гучетић пошао је у Босну да се у Сарајеву пожали на овај случај. Нарочито су била опасна села код Сјенице Вујац, Дубљица и Драгољовић. Дубровчани су молили пашу да лично испита ствар. Хајдуци су онда убили и једног курира који је носио писма за пашу. Ускоро су опљачкани и трговци који су се вратили из Цариграда.

²³) Један извештај: „Si fanno tanti robamenti et assassini fra di loro, che con tutto che si facciano severissime giustitie, non e pero che se ne astenghino, onde non meno per le strade che sotto li proprii paviglioni le persone non sono sicure.“

пролазила као кроз непријатељску, непокорену земљу.²⁴ У турској Мађарској појавио се 1572 г. један проповедник против Турака који је позивао народ на устанак. Он је уверавао да ће се зидови турских градова сами срушити када на њих пође „сиротиња раја“. Погубљен је од Турака у Дебрецину.

У таквим приликама сматрао се и Црнојевић позваним да учествује у борби против Турака. Његов рођак Петар Црнојевић је 1570 г. заједно са Влатком Косачем створио један план како да се подигне устанак против Турака у Херцеговини. Слично је учинио и Албанац Фран Дукаћин. Михаило је саставио један пројекат за устанак на Балкану у корист аустриског цара. Требало је бунтовној раји додати нешто оружја и официра па би се покрет снажно развио. Михаило је обећао да ће седети у тамници док се план не изведе, а ако евентуално не успе или се докаже да је немогућ, пристаје да буде погубљен.

Четврт века касније јавиће се низ људи — авантуриста, шићарџија, варалица, пустолова, пропалих племића и попова са фантастичним плановима о дизању балканских устанака уз помоћ европских сила. На свим европским дворовима они су наступали, нудили круне балканских краљевина и тражили новаца да реализују своје тобожње пројекте. Црнојевић је један од првих састављача оваквих планова. По пореклу, познавању турских прилика и искуству и везама из дипломатске службе он се видно одваја од каснијих варалица.

Да би стекао већи углед и могао са више права наступати као претставник бунтовника са Балкана, о којима говоре сви савремени извештаји, Црнојевић се обратио Дубровчанима.

Већ 1567 године он је дубровачкој влади упутио једно љубазно писмо, јављајући да се вратио у Беч са једног путовања. Дубровчани су водили рачуна о њему: млетачки и аустриски дипломата на Порти и после царски посланик у Цариграду, он је био веома значајан за њих. У дубровачким документима, нарочито у дипломатским писмима и упутствима, зато има често вести о њему.

15 јула 1569 г. Михаило Црнојевић, сада члан царског већа, саветник за питања односа са Турцима, упутио је дубровачком

²⁴) Србија у ово доба није била тако пуста као што се често мисли. Дуж великог цариградског друма било је разуме се мало насеља, али је унутрашњост била добро насељена. Смедеревски санџак имао је тада нешто преко 10.000 домова, док је Србија под Аустријом, у XVIII веку, имала 6020 домова. Од 96 села, насељених у Млавском округу 1540 г. остало је 1732 г. само још 17. Ресавски округ имао је 1540 г. 410 домова, а 1721 г. 234 дома.

сенату пријатељску поруку. Тражио је потврду да стварно потиче од рода некадашње црногорске династије Црнојевића.²⁵

Дубровчани су му изашли у сусрет. Дуги добри односи са Црнојевићима у XV веку нису били заборављени. У Дубровнику се знало ко је Михаило и жељени акт му је послан.

Михаило је у Бечу боравио још неколико година. У једној својој повељи цар Максимилијан II каже за њега да је „*Aulae nostrae Caesarariae familiaris*“ (дворанин нашега царскога двора).

1572 г. дошао је Црнојевић у Дубровник. Имао је упутно писмо из Беча од 2 марта 1572 г. Дошао је по једној дипломатској мисији.²⁶ У Дубровнику је тада Црнојевић посвршавао и неке своје приватне послове, о чему је остао спомен у актима. Био је врло лепо примљен: дубровачки страх од Млечана гонио је сенат да се показује веома пријатељски према цару и да помиње некадашњу заштиту Аустрије над Дубровником.

Али Црнојевић није успео да добије средства за подизање устанка против Турака. Живео је и даље на царевом двору са женом Јованком и сином кога је назвао Максимилијан. Умро је 1576 године, када и аустриски цар Максимилијан.²⁷

Вук Винавер

²⁵) У кратком реферату поводом велике очуване поруке стоји: „Il Signor Michiele Cernoevich ricerca una fede da Vostra Signoria Illustrissima come sia nato et disceso di sangue nobile di Cernovichi“.

²⁶) У упутном писму стоји формула да сенат треба Црнојевићеве речи да узима исто онако као да би долазиле из уста самога цара.

²⁷) Његова удовица обратила се царици са молбом да њен син добије препоруку за Рим ради добијања новчане потпоре.